

Příběh o kyvadlu mezi dobrem a zlem

Nedávno jsem zveřejnil třetí díl mého eseje o technice a úpadku západní společnosti, a jeden posluchač mi napsal: „Jelikož se každá nová technologie zneužije proti lidem, tak se ptám, jestli jsou inovace vyvíjené proto, aby sloužily ke špehování a šikanování, anebo je to jen vedlejší efekt. Bojím se, že první možnost je pravděpodobnější.“

Komu prospívají technické inovace?

S mým posluchačem souhlasím, ale nebylo to tak vždycky. Technický pokrok sice vždycky vlastnili mocní průmyslníci, ale přesto z vynálezů těžila i masa obyčejných lidí. Tomu aby velcí podnikatelé svou moc zneužili, dlouho bránila jednoduchá závislost. Mohli vydělávat jen tehdy, když nabízeli to, co si lidé chtěli a mohli koupit. Kapitalismus se řídil heslem, „naš zákazník náš pán“ a svítící pneumatiky, balená voda pro psy, Betamax od firmy Sony anebo kříženec mobilu a hrací konzole N-Gage, jsou jen některé z mnoha, „pánem zákazníkem“ odmítnutých inovací; důkazů moci spotřebitelů.

Po II. světové válce vzrostla moc spotřebitelů dokonce tak, že nastala éra (sociálně) pokrokového kapitalismu, který přinášel „blahobyt pro všechny“ a snížila se majetková nerovnost mezi superbohatými a zbytkem obyvatel. Ale v 80. letech minulého století začala zbožím nasáklá konzumní společnost pozvolna ztrácet zájem o další a další věci. Na začátku nového tisíciletí se začala oslabovat výnosnost masové výroby novinek, které se lidem musí zároveň hodit a líbit. A tehdy začal soumrak epochy „naš zákazník náš pán.“

Na masové produkci zboží, které si lidé chtějí a mohou dovolit, se již nedalo vydělat tolik co dříve a kapitalismus se tiše, ale nesmlouvavě začal loučit s heslem „blahobyt pro všechny“. **Nejpozději od finanční krize 2008-09 se světové hospodářské superelity starají výlučně o růst vlastního bohatství. To znamená, že jejich výrobky musí přinášet co nejvyšší zisk, nezávisle na tom, jestli lidem slouží méně než dříve, anebo jim dokonce škodí.**

Světové hospodářské dění dnes režírují nadnárodní korporace, které si v době klesajících výnosů našly na cestě za profitem zkratku přes vytěžování zákazníků podle pravidla, „naš zákazník náš zdroj“. Podnikatelské superelity vyvinuly modely výroby a konzumu, které jim umožňují, aby pro ně jejich zákazníci zadarmo pracovali. Pravidlo „naš zákazník náš zdroj“ se týká každého z nás již v tom okamžiku, když si na internetu sami hledáme volné hotely, vyplňujeme jízdenky a letenky, používáme online-banking a skláníme se v supermarketu nad automatickou pokladnou. Vždy jsme neplacení zaměstnanci těch, kteří nám vlastně prodávají své služby.

Pravidlo „naš zákazník náš zdroj“ je ještě výnosnější, když se lidem prodá pračka, která se dříve rozbije nebo auto, které najede méně než kdysi.

Výroba horší kvality je levnější, vynucuje dřívější koupi nových výrobků a zvyšuje tak zisky. Ale ani to zřejmě není dost.

Superbohatí hledají a zavádějí takové inovace, které jim umožňují ekonomické vytěžování lidí. Od algoritmů nákupního chování, manipulování jejich volnočasových aktivit, vnučování standardizovaného bydlení, přes bezplatné využívání jejich výdělků a úspor bankovním průmyslem až ke kontrole jejich pohybu, vyvlastnění jejich nemovitostí nebo dokonce k zneužívání jejich těl, jako zdrojů zisku. Moderní průmysloví císařové se netají plány na určování složení jídelníčku národů, vynucený konzum medikamentů a dokonce přetváření lidského genomu. To jsou agresivní inovace, které vyžadují jiné označení než „naš zákazník náš zdroj“. Přesnější je „naš zákazník naše surovina“.

Od konce II. světové války tedy došlo v historii hospodaření k trojí degradaci člověka. Nejprve ztratil výsadní pozici zákazníka, který je „pán“, pak ho podnikatelé zredukovali na manipulovatelný nákupní košík a posléze, (již zcela nezakrytě od roku 2020) na surovinu k ekonomickému vytěžování.

Od nejlepšího k nejhoršímu

Tyto stručné dějiny úpadku moci zákazníka a zneužití techniky se dají vyprávět i ještě dvěma dalšími způsoby. Co třeba takhle. Je stále těžší překonat světový rekord v běhu na 100 metrů a žádný člověk stovku nikdy neuběhne za osm vteřin. A zrovna tak je nemožné donekonečna objeovat něco ještě užitečnějšího, co si lidé budou chtít koupit.

Stále obtížněji dosažitelný přírůstek užitečnosti byl nejprve nahrazován neobvyklostí a nižší cenou výrobků. Posléze začali podnikatelé vytvářet „potřeby“ (kupř.: vznik nových sportů). Protože se stále obtížněji dosahovalo zvyšování užitečnosti výrobků, ale tlak na ziskovost produkce přetrvával, tak se stalo něco naprosto nečekaného. Kyvadlo filosofie podnikání, dosud směřující k optimalizaci krátce ustrnulo v mrtvém bodě, a pak se začalo pohybovat opačným směrem; ke zhoršování.

Ukázalo se totiž, že se zisky dají stupňovat i snižováním kvality zboží. Sklon ošidit zákazníka je na straně producenta přítomen od nepaměti. Vždy chtěl co nejlevněji vyrobit a co nejdražší prodat. Na uzdě ho však dlouho držel stát, kontrolující hospodářskou fair play, média a vědci jako neúplatní kritici podvodů a zdravá porce nedůvěry spotřebitelů.

Podnikatelé ale našli cestu, jak prodávat, méně užitečné, nekvalitní nebo dokonce škodlivé zboží se ziskem a bez rizika. Směr a tempo tohoto vývoje určují korporace, které

1. díky své tržní moci ovlivňují i ostatní výrobce a tím uzavírají možnost koupit užitečnější a levnější zboží někde jinde. Do spirály zhoršování tak strhávají i malé a střední firmy.

2. korporace ovlivňují média, vědu a státní orgány, které pak neplní funkci neúplatných strážců kvality a užitečnosti zboží.
3. A navíc v pozdně kapitalistické společnosti vládne konzumismus masy, která stále ještě věří, že jediným smyslem života je vlastnit věci.

A proto dnes lidé vyrábí a kupují za podmínek, které jsou určovány oligopolistickými hospodářskými aktéry. Korporace mohou své zisky optimalizovat díky tomu, že mají vliv na média, vědu a politiku, a ty buď manipulují, nebo (pomocí zákonů) dokonce nutí spotřebitele kupovat zboží, které nechťejí, nepotřebují a často nemohou zaplatit. Sortiment se rozprostírá od domácích přístrojů s krátkou životností, přes „klimaticky nezbytné“ elektroautomobily a tepelné pumpy až po vakcíny, které zaručují trvalý odbyt léčiv na nemoci, které vyvolají.

Takže podle vzoru „stovku za osm vteřin nikdo neuběhne“ se náš příběh o kyvadle dá vyprávět takto: Dosavadní, pro výrobce i spotřebitele výhodná, filosofie optimalizace je již příliš nákladná a místy i neuskutečnitelná. A proto podnikatelské superelity, pod tlakem nevyužitých výrobních kapacit a vlastní ziskuchtivosti, přecházejí k jednostranně (totiž jen pro ně) výnosnému zhoršování, nebo učeně řečeno, k deterioraci.

Vítězství zla?

Zopakujme si to. Druhá verze dějin úpadku moci zákazníka a zneužití techniky se dá vyprávět takto: Jelikož se vyčerpal ziskový potenciál pokroku zaměřeného na zlepšování životních podmínek lidí, tak světová plutokracie začala otevřeně a (v rostoucí míře) i násilně prosazovat zhoršování životních podmínek lidí a vydávat deterioraci (třeba s odvoláním na tzv. klimatickou změnu) za nový význam pojmu pokrok.

Současně pozorujeme, že poškozování obyvatelstva jako nové metody superelit k dosažení zisku se již dávno netýká pouze hospodářství. Totéž se odehrává v politice. Ani tam se nejpozději od začátku milénia nedaří optimalizace, jednak protože je příliš obtížná (i tady platí, že „nikdo neuběhne stovku za osm vteřin“) a zároveň je, vzhledem k poklesu významu politických ideologií minulého století, vlastně neuskutečnitelná. A tak se i politici pokouší maximalizovat své zisky pomocí skrytého, ale stále viditelnějšího poškozování obyvatel. Toho jste si jistě všimli sami, a proto se zde omezím jen na uvedení příznačného příkladu. Většina z vás zná dvě političky, jednu od nás a jednu z Německa, které veřejně prohlásily, že je jim úplně jedno, jestli se voličům jejich politika líbí nebo ne. A obě přesto neztratily své pozice.

Všudypřítomnost odklonu od hledání optima je vidět také na tom, jak pokročil stav záměny horšího za lepší v kultuře. V mnoha oblastech moderního umění můžeme pozorovat demonstrativní odklon od krásy k ošklivosti. Také zde jde o reakci tvůrců na obtížnost překonat standardy krásného, naplněné jejich předchůdci v minulém a předminulém století. A tak zachraňují své „umění“ tím, že ošklivosti připisují krásu.

Obludnost a všudypřítomnost systematického „zlepšozhoršení“ životních podmínek lidí by mohly svést k tomu, vyprávět příběh o kyvadle (do třetice všeho zlého), jako metaforu věčného kolísání člověka mezi dobrem a zlem nebo teologicky viděno mezi Bohem a ďáblem.

Osobně si nemyslím, že ti, kteří lidem dříve nabízeli prospěšnost a krásu dnes prosazují a oslavují zhoršování, protože jsou všichni tak zlí. Spíše bych řekl, že **mocní a vlivní tohoto světa záměrně zhoršují životní podmínky lidí prostě proto, že „náklady“ na zlepšování jsou příliš vysoké. Optimalizace, měřená v kvantitativních údajích se přestala vyplácet a dokonce není tu i onde ani proveditelná, protože superlativy již dosaženy byly. „Stovku za osm vteřin nikdo neuběhne.“**

Jak z toho ven?

Vždycky když popisuji nějaký problém, tak samozřejmě přidám návrhy, jak může každý z nás okamžitě přispět k jeho řešení. Jaké možnosti tedy máme?

Jak jsme právě zjistili, tak zůstaneme-li pod diktátem kvantity, tak nevyhnutelně směřujeme ke zhoršování, nebo chcete-li vyjádřit starozákonně, tak ke zlu. Když tento vývoj nezvrátíme, tak bude společnost připomínat farmu na pěstování lidí nebo spíše, pracovní tábor.

Co tedy dělat proti demolici západní civilizace? Jak zastavit skluz k horšímu? Navrhuji řešení, která mají taktický a strategický rozměr. Český řečeno, jde buď o formy pasivního odporu proti projevům ekonomické a politické deteriorace, a za druhé o odstranění samotných příčin negativního skluzu západní civilizace. V obou případech se jedná o oslabení dominance kvantitativních měřitek, „více“ a „rychleji“.

Nejprve zmíněný pasivní odpor by se měl projevovat omezením konzumismu. To znamená nekupovat všechno, co nám vnucují a systematicky uspokojovat co největší část životních potřeb a co nejdále od sítí světové hospodářské oligarchie. To je proveditelné v rámci svépomocné a samosprávné společnosti v rámci výrobních a spotřebních družstev, výměny služeb a věcí, alternativních měn apod. K tomu jsem již v mých minulých esejích řekl až dost.

Daleko více mne nyní zaměstnává otázka, jak odstranit příčiny probíhajícího negativního skluzu západní civilizace.

Na počátku bylo slovo, ale totální ekonomizace všech rozměrů bytí dovedla lidstvo až k dnešní diktatuře čísel. Lidé se naučili hledat přístup ke světu jenom čísly. Tato kvantitativní posedlost západní civilizace ale právě naráží na fyzikální a organizační hranice. Optimalizace měřená v kvantitativních údajích se přestala vyplácet a dokonce již často není proveditelná. Kvantita a rychlost jako důkazy úspěchu a pokroku dosloužily. A protože kvantitativně definovaný pokrok přestává být uskutečnitelný, tak se jej světové plutokratické elity právě snaží nahradit technotyranii.

Je tedy nejvyšší čas změnit pravidla, podle kterých žijeme. Musíme přestat hledat přístup a pochopení světa přes čísla. Musíme přestat oscilovat mezi „více“ a „méně“ a naopak se semknout okolo nepočitatelných rozměrů života a hledat jeho smysl pomocí tvořivého a svobodného „jinak“.

Musíme se sešikovat se okolo nedigitalizovatelných oblastí života a rozšířit repertoár svých snů a přání o takové cíle, které mají kvalitativní, to znamená nemateriální a anebo dokonce penězi nevyjádřitelný rozměr. Prostě musíme náš přístup ke světu opět hledat přes slova. Slovo musí zase vládnout nad čísly, protože slovům vládne člověk, ale čísla vládnu člověku.

V tomto eseji mi nešlo ani tolik o výčet návrhů na řešení. Hlavním sdělením je vysvětlení příčin živelné síly a obludných následků probíhajícího negativního skluzu západní civilizace. Když to pochopíte, tak budete vědět, proč tomu musíme za každou cenu zabránit.

podcast: <https://www.youtube.com/watch?v=Z1qfdzYwp8M>